

Dzieje parafii
rzymskokatolickiej w Klonie
w XIX i XX stuleciu

*Ks. prał. Józefowi Dziwikowi
Ks. prał. Zbigniewowi Ostrowskiemu
w 50 rocznicę święceń kapłańskich*

Ks. Krzysztof Bielawny

Dzieje parafii
rzymskokatolickiej
w Klonie w XIX i XX
stuleciu

Olsztyn 2012

Za zgodą Kurii Metropolitalnej
Archidiecezji Warmińskiej
Olsztyn, 6 kwietnia 2012 r.
L.dz. 222/2012

Fotografie
z archiwum Parafii w Klonie

Projekt okładki, skład, łamanie
Bogdan Grochal

Korekta
Alicja Bartosik

© Copyright by Krzysztof Bielawny

ISBN 978-83-61864-29-5

Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne
ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego 11
10-457 Olsztyn

Druk:
Avalon – Olsztyn

Wprowadzenie

Niewielka miejscowość Klon, leżąca na pograniczu polsko-niemieckim, lokowana była w 1654 r. Mieszkańcy w swej większości do początku XX w. byli katolikami. Przez pierwsze dwa stulecia korzystali z posług religijnych po stronie polskiej, za kordonem. Po powstaniu parafii lesińskiej w 1856 r. opiekę duszpasterską nad mieszkańcami Klonu sprawowali duszpasterze z Lesin. Po wybudowaniu świątyni w Klonie w latach 1859–1860 niebawem wyodrębniono nowy okręg duszpasterski w Klonie. Pierwszym stałym duszpasterzem mianowano ks. Jana Hellera. Parafię erygował ks. bp Filip Kremenz 23 lutego 1870 r. Nowo powstała parafia skupiała w swych granicach kilkadziesiąt miejscowości. Najliczniejsza grupa wiernych Kościoła rzymskokatolickiego mieszkała w Klonie, Rozogach i Wysokim Gruncie.

Z czasem parafia klonowska pomniejszyła się, ponieważ pod koniec lat pięćdziesiątych XX w. utworzono nowy okręg duszpasterski w Farynach. Kolejny podział parafii dokonał się w roku 1982, kiedy to powstały nowe parafie w Rozogach i w Gawrzyjałce. Najdłużej duszpasterzującym duchownym w dziejach parafii Klon jest obecny proboszcz ks. Zbigniew Ostrowski (1982–2012). Obecnie parafia Klonowska, skupiająca w swych granicach kilka miejscowości, liczy około 900 wiernych.

W publikacji zachowano pisownię imion i nazwisk na podstawie materiałów źródłowych.

Początki Klonu

W osiemnastym stuleciu niemal wszyscy mieszkańcy Klonu byli wyznawcami Kościoła rzymskokatolickiego. M. Toeppen w *Historii Mazur* odnotował: „(...) mieszkańcy do dzisiaj różnią się od swoich sąsiadów osobliwym urokiem”. Akt lokacyjny Klonu pochodzi z pierwszej połowy XVII stulecia, a pierwszymi mieszkańcami byli Polacy wyznania rzymskokatolickiego, którzy przybyli z pobliskiej Polski. Zbigniew Kudrzycki podaje dokładną datę lokacji miejscowości, a mianowicie miało to miejsce 5 listopada 1654 r. Przywilej lokacji nowej miejscowości otrzymał Hans Simin z 56 włókami chełmińskimi i 54 nowymi mieszkańcami. W roku 1684 Klon był wymieniany w dokumentach jako wieś z 45 włókami. Pierwsza szkoła elementarna powstała tu w trzeciej dekadzie XVIII stulecia. Zarząd nad szkołą sprawował ks. proboszcz Kościoła ewangelickiego z Rozóg. Katolicy byli pozbawieni stałej opieki duszpasterskiej, toteż korzystali z posług religijnych w parafiach po stronie polskiej. Jednak po zamknięciu granicy

z Polską miejscowi katolicy zostali pozbawieni możliwości korzystania z posług religijnych w Polsce. Administracyjnie należeli do parafii w Biskupcu Warmińskim, oddalonym od Klonu około 65 km, co uniemożliwiało im systematyczne korzystanie z Eucharystii. Warto tu wspomnieć bardzo ważne dla ludności katolickiej wydarzenie, które miało miejsce w dniach 29 i 30 października 1834 r. w ewangelickim kościele, w Szczytnie. W tych dniach bowiem odprawiano katolickie nabożeństwa. Jednak i to nie zaspakało potrzeb religijnych wiernych Kościoła rzymskokatolickiego. Trzeba było jeszcze dość długo czekać, by na tym terenie pojawił się duchowny, prowadzący systematyczne duszpasterstwo. Po przybyciu ks. Walentego Tolksdorfa do Lesin w 1851 r. i utworzeniu nowego okręgu duszpasterskiego w Lesinach wierni z Klonu znaleźli się w granicach parafii lesińskiej.

Początki okręgu duszpasterskiego w Klonie

Z parafii lesińskiej niebawem wyłączono nowy okręg duszpasterski, tym razem w Klonie.

Nowy okręg liczył 821 osób mogących przystępować do Komunii św. i 419 dzieci poniżej czternastego roku życia. Dzięki tak dużej liczbie dzieci wyznania rzymskokatolickiego, w roku 1852 założono szkołę katolicką. Warto tu dodać, że była to pierwsza szkoła dla wiernych Kościoła rzymskokatolickiego na Mazurach. Nauka w szkole rozpoczęła się 1 października 1852 r. Ks. Walenty Tolksdorf, proboszcz lesiński, odnotował 26 listopada 1852 r.: „(...) kiedy się pomimo intryg luterskich księży królewiecka rejencja przekonała o potrzebie katolickich szkół w powiecie szczycieńskim, założono takową latoś w Klonie i od 1 października uczy dzieci katolickie w niej tęgi nauczyciel Wojciechowski. Lecz potrzeba nam książek, na które proszę o wspomogę z towarzystwa św. Wojciecha. Jak się zdaje, szkoła ta jest cierniem w oku protestanckich księży, stąd starają się jak najwięcej dzieci rodziców katolickich dla swej szkoły i dla swojej religii pozyskać. Ponieważ szkoła w Klonie nie ma jeszcze książek inwentaryzowanych, a dzieci katolickie niemal wszystkie od ubogich rodziców pochodzą, więc im także najpotrzebniejsze książki darowane być muszą”. Nie było więc łatwo ani ks. Walente-

mu, ani wiernym Kościoła rzymskokatolickiego. Z jednej strony dokuczał brak finansów na funkcjonowanie szkoły, a z drugiej – brak życzliwości wiernych i duchownych Kościoła ewangelickiego. Ks. W. Tolksdorf w piśmie z 18 grudnia 1852 r. odnotował: „Ewangelicki ksiądz z Nowej Wsi rewiduje szkołę w Klonie, czego dawniej nigdy nie czynił, co miesiąc, i rozdaje pomiędzy dzieci, z czego się luteranie bardzo cieszą, nawet pieniądze. I w ten sposób odstręczył mi już kilka dzieci z mieszanego małżeństwa. Więc musiałem jego i tamtejszego nauczyciela zaskarżyć u królewskiej rejencji”. Mimo wielu trudności ks. Tolksdorf w każdą niedzielę i święta przyjeżdżał do Klonu, by sprawować nabożeństwa. Szutrową drogę z Lesin pokonywał wozem zaprzężonym w konie, woły albo w krowy. Umiejętne podejście do dzieci ks. Tolksdorfa sprawiło, że po Nowym Roku 1853 w szkole katolickiej w Klonie zwiększyła się liczba uczniów.

Budowa świątyni klonowskiej

Kolejny ks. proboszcz z Lesin, Józef Jordan podjął się budowy kościoła w Klonie. Spora

grupa wiernych mieszkająca w Klonie i w pobliskich miejscowościach wymusiła na duszpasterzu lesińskim budowę kościoła. Prace budowlane przy nowej świątyni zakończono na przełomie 1859/1860 roku. Całkowity koszt budowy kościoła zamknął się sumą 3600 talarów. Środki finansowe na budowę świątyni pochodziły z towarzystwa św. Wojciecha i dobrowolnych ofiar. Nowo wybudowany kościół był „62 butów długi, bez wieży, 35 szeroki, same presbyterium 12 stóp długie, 18 szerokie, masywne, z dachem obitym deskami i pokrytym dachówkami”. W roku 1861 świątynię poświęcono i odprawiono w niej pierwszą Eucharystię. W roku 1869 obok kościoła wybudowano drewnianą niewielką wieżę, w której umieszczono dwa dzwony, które kosztowały 242 talary. Dzwony zakupiono z ofiar zebranych przez wiernych okręgu duszpasterskiego w Klonie i dobrodziejów innych parafii. Przed konsekracją świątyni, kościół odgradzono od wiejskiej drogi murem kamiennym o długości 180 stóp i 6 stóp szerokości. Uroczysta konsekracja nowo wybudowanego kościoła odbyła się 8 października 1869 r., dokonał jej ks. bp Filip Krementz w asyście wielu księży.

Kościół jest pod wezwaniem Znalezienia Krzyża Świętego i św. Jana Chrzciciela.

Kościół klonowski do 26 września 1864 r. należał do parafii lesińskiej jako filialny. Wokół nowo wybudowanego kościoła w latach sześćdziesiątych XIX w. mieszkało około 500 wiernych Kościoła rzymskokatolickiego. Pierwszym stałym duszpasterzem w nowym okręgu duszpasterskim został mianowany ks. Jan Heller, dotychczasowy duszpasterz w Olsztynie, w parafii Św. Jakuba. Ks. Jan zamieszkał w niewielkim domku mazurskim, w którym zimą było bardzo zimno. Następca, ks. A. Weichsel odnotował, że: „(...) siedział w zimie skręcony za piecem, a jednak marzył”. Ponadto z pokoju księży było wejście do sklepu. Warunki mieszkaniowe księży były nie do pozazdroszczenia. Pobyt ks. Hellera w parafii klonowskiej nie trwał długo. W połowie marca 1865 r. opuścił parafię, ponieważ został kapelanem wojskowym.

Kolejnym duszpasterzem parafii klonowskiej rządcą diecezji warmińskiej mianował ks. Augustyna Weichsła, który do parafii przybył 27 marca 1865 r. z Barczewa. Zaslugą ks. Augustyna było wybudowanie plebanii z czerwonej nowej

cegły. Murowana nowa plebania miała 53 stopy długości i 32 szerokości, koszt jej budowy wyniósł około 2700 talarów. Ponadto wybudował stodołę i małe szopy dla gospodarstwa rolnego na dwa konie. Do parceli kościelnej dokupiono także 50 mórg ziemi wraz z ogrodami i łąkami. Ziemię zakupiono ze składek parafian klonowskich. Miała służyć na utrzymanie parafii i duszpasterzy. Ks. W. Barczewski o ks. Weichslu tak pisał: „(...) sam był bardzo pobożny, starał się o podniesienie wiary i dobrych obyczajów między ludnością, ztąd wielki żal po nim nastął, gdy go przeniesiono 25 sierpnia 1869 na ważne miejsce na Warmii – do Gietrzwałdu”.

Powstanie parafii w Klonie w 1870 r.

Następcą ks. A. Weichsła w parafii klonowskiej mianowano ks. Augusta Stocka. Za zgodą władz administracyjnych rządca diecezji warmińskiej ks. bp. F. Kremenz erygował dnia 23 lutego 1870 r. parafię w Klonie. Ks. August podjął się szeregu prac remontowych przy nowo wybudowanym kościele. Pilnego remontu potrzebowały także mury kościelne, ponieważ

przenikająca je wilgoć wyflukiwała gliniane spoiny. Koszt remontu wyniósł 841 talarów. W latach osiemdziesiątych XIX stulecia świątynię klonowską upiększono m.in. dwoma bocznymi ołtarzami. Wykonał je Henryk Józef Splieth, rzeźbiarz z Elbląga. Ołtarze ustawiono w kościele klonowskim w 1881 r. W roku 1888 świątynię przyozdobiono obrazami drogi krzyżowej. Fundował je dla świątyni ks. Walenty Tolksdorf z Olsztyna, który w latach pięćdziesiątych XIX w. był kuratusem w Lesinach Wielkich. Wykonawcą był Ferdynad Stuflesser z St. Ulrich (Tyrol/Austria), koszt drogi krzyżowej wyniósł 2000 marek. Ks. Stock posługę duszpasterską w parafii sprawował do 8 września 1886 r. Z tym dniem podjął duszpasterzowanie na Warmii w Purdzie. Kolejnym duszpasterzem w parafii mianowano ks. Wiktora Warkowskiego, dotychczasowego duszpasterza w Lesinach. Za czasów duszpasterzowania ks. Wiktora wyłożono podłogę w świątyni flizami cementowymi. Koszta nowej podłogi pokrył ks. W. Tolksdorf, który na ten cele przeznaczył 592 marki i 85 fenigów. Wierni w parafii klonowskiej zebrali 61,75 marek i ułożyli przed głównym wejściem do świątyni trzy schody ce-

mentowe. Niedługo przed opuszczeniem parafii klonowskiej, 13 stycznia 1891 r., ks. Warkowski tak ją scharakteryzował: „Klon jest bardzo dużą wsią. Mieszka w niej bowiem około 1500 ludzi, z których połowa jest katolicka. Jest tu osobna dwuklasowa szkoła katolicka, do której uczęszcza 150 dzieci. Pierwszy nauczyciel jest zarazem organistą. Życie katolickie tu stosunkowo bardzo jest ożywione. Ludzie pilnie uczęszczają do kościoła; nawet na nieszpory w niedziele i święta dużo, aż do 200 osób przybywa. Często też tutejsi parafianie przystępują do sakramentów św., mianowicie w uroczystości Matki Boskiej, w które to dni aż do 80 osób komunie św. przyjmuje. Ztąd każdy nieuprzedzony dokładnie przekonać się może o potrzebie kościoła katolickiego w Klonie (Liebenberg) na Mazurach protestanckich. A wielu Warmjan przy czytaniu powyższego opisu nowej parafii klonowskiej przekona się, że nie daremne były ich dary w materiałach, furmankach i pieniądzach hojnie oddanych na wybudowanie kościoła w Klonie”.

Dnia 21 października 1891 r. ks. Warkowski opuścił parafię klonowską, by objąć probostwo w Żuławce Sztumskiej. Na jego miejsce przybył

ks. Jan Kossendey i 5 listopada 1891 r. rozpoczął duszpasterzowanie w Klonie. W czasie jego pracy duszpasterskiej dwuklasowa szkoła katolicka była kontrolowana przez inspekcje szkolną. W Klonie ks. Jan duszpasterzował do 13 grudnia 1898 r. W tym dniu rozpoczął pracę duszpasterską jako proboszcz w Kalwie. Natomiast z Kalwy do Klonu przybył ks. Andrzej Bajeński, który w czasie swego pobytu w Klonie powiększył znacznie areał ziemi parafialnej. Wprowadził też nowe metody upraw roślin, dzięki czemu podniósł znacznie poziom kultury agrarnej. Z początkiem czerwca 1903 r. opuścił parafię klonowską, ponieważ mianowano go proboszczem w Sętalu na Warmii. Przez kolejnych siedemnaście lat w parafii Klon proboszczem był ks. Karol Jabłonka. Zaslugą ks. Karola było dobudowanie wieży do kościoła klonowskiego, która nadała świątyni nowego, piękniejszego wyglądu. Niebawem na wieży zawieszono dzwony. Jednak w czasie I wojny światowej zostały zdjęte z wieży i przeznaczone na cele wojenne. Ks. Jabłonka 7 sierpnia 1919 r. został mianowany tymczasowym zarządcą dekanatu mazurskiego. Z parafii klonowskiej odszedł do Wielbarka 9 marca 1920 r.

Kolejny ks. Paweł Grunenberg od 15 marca 1920 r. rozpoczął duszpasterzowanie w parafii Klon. Warto tu nadmienić, że w 1924 r. wg danych ks. W. Barczewskiego parafia liczyła 827 katolików, zaś z powszechnego spisu przeprowadzonego w Niemczech w dniu 16 czerwca 1925 r. wynika, że w parafii klonowskiej mieszkało 810 wiernych Kościoła rzymskokatolickiego. Do parafii należało 27 miejscowości. Najliczniejsza grupa katolików zamieszkiwała w Klonie, Rozogach i Wysokim Gruncie. Zaś Kościół ewangelicki na tym terenie liczył 8424 wyznawców.

Wierni Kościoła rzymskokatolickiego w parafii Klon w 1925 r.

Lp.	Miejscowość	Liczba mieszkańców	Ewangelicy	Katolicy
1.	Stare Czajki	192	178	14
2.	Stary Suchoroz	44	38	6
3.	Niedźwiedzie	230	216	---
4.	Stary Grunt	268	262	6
5.	Borki k. Faryn	187	175	4
6.	Faryny	952	918	11
7.	Rozogi	1732	1612	84
8.	Rozogi Morgi	126	109	17
9.	Kwiatuszki Wielkie	372	358	14
10.	Spaliny Wielkie	336	330	5
11.	Jerominy	79	78	---

Spis treści

<i>Wprowadzenie</i>	5
Początki Klonu.....	7
Początki okręgu duszpasterskiego w Klonie	8
Budowa świątyni klonowskiej.....	10
Powstanie parafii w Klonie w 1870 r.	13
Po II wojnie światowej	22
Peregrynacja obrazu MB Częstochowskiej 15/16 stycznia 1960 r.	38
Posługa duszpasterska ks. B. Pętlickiego (1963–1982)	42
Ks. Zbigniew Ostrowski (1982–2012) – wieloletni duszpasterz	57
Kaplica dojazdowa w Farynach	84
Starania o świątynię ewangelicką w Rozogach	91
<i>Zakończenie</i>	98
Aneks I. Prezbyterologia parafii Klon.....	100
Aneks II. Spis parafian Klonu w 1958 r.	101